4. Рак Ю. Ю. Оскарження рішень митних органів про коригування митної вартості товарів: аналіз судової практики Верховного Суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Т. 2. № 52. С. 128-133. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/ba00b3e0-e037-4653-8deb-018560ec4255/download (дата звернення: 07.09.2026).

5. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09 березня 2026 року у справі № 826/24821/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134698436 (дата звернення: 07.09.2026).

6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 07 квітня 2026 року у справі № 818/878/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135527291 (дата звернення: 07.09.2026).

7. Босонченко О. Юридичні нюанси та судова практика щодо рішень про коригування митної вартості товарів. *Юридична компанія «АРМАДА».* 2024. URL: https://armada.law/blog/yurydychni-nyuansy-ta-sudova-praktyka-shhodo-rishen-pro-koryguvannya-mytnoyi-vartosti-tovariv/ (дата звернення: 07.09.2026).

8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19 травня 2026 року у справі № 420/29744/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/136644939 (дата звернення: 07.09.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-47

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Перунова Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

Перспективи розвитку цивільного судочинства в Україні доцільно оцінювати не лише як галузеве вдосконалення порядку розгляду приватноправових спорів, а і певним простором, у якому конституційне

право на судовий захист перетворюється з нормативної декларації на індивідуалізований юридичний результат. Саме через доступність суду, передбачуваність процедур, переконливість мотивування та реальне виконання рішення громадянин формує уявлення про дієвість права загалом. Тому якість цивільного судочинства безпосередньо впливає на легітимність публічної влади, стабільність цивільного обороту та рівень довіри до сучасної правової системи України. Конституційна гарантія судового захисту охоплює можливість оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів влади, а завдання цивільного судочинства спрямоване на справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд справ з метою ефективного захисту прав [1; 2].

Так, у науковому вимірі цивільне судочинство слід розглядати як інституційний механізм правової системи з трьома взаємопов'язаними функціями. Перша – правозахисна, оскільки суд поновлює порушене чи оспорюване суб'єктивне право. Друга – нормативно-орієнтаційна: усталена судова практика конкретизує зміст правових приписів і створює для учасників цивільного обороту обґрунтовані очікування. Третя – стабілізаційна, адже процес переводить соціальний конфлікт у формалізовану, мирну й контрольовану процедуру. Сукупність цих функцій дає підстави стверджувати, що цивільний процес не обслуговує правову систему, а відтворює її здатність діяти на засадах верховенства права.

Підкреслимо, що особливо виразно стабілізаційна роль цивільного судочинства проявляється в умовах воєнного стану. Територіальна недоступність окремих судів, переміщення учасників процесу, повітряні тривоги, перебої зв'язку та збільшення кількості спорів, пов'язаних із втратою майна, сімейними відносинами, спадкуванням і відшкодуванням шкоди, перевіряють процесуальну модель на стійкість. Водночас надзвичайні обставини не скасовують вимог незалежності суду, рівності сторін, розумного строку та обов'язковості рішення, закріплених національним законодавством і статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3; 4].

Отже, актуальним критерієм розвитку має бути не формальна безперервність роботи судів, а процесуальна стійкість – спроможність забезпечити належну якість правосуддя під час тривалих суспільних потрясінь.

Слід зазначити, що цифровізація стала одним із головних засобів такої стійкості. Електронний кабінет, подання процесуальних документів в електронній формі, автоматизований розподіл справ, дистанційна участь у засіданні, електронні докази та доступ до судових рішень зменшують залежність правосуддя від фізичної присутності й паперового документообігу. Дослідники слушно пов'язують перспективи електронного судочинства з доступністю правосуддя,

ефективністю комунікації та євроінтеграційним напрямом розвитку України [5, с. 19–24]. Але, водночас цифрова технологія не повинна підміняти цивільну процесуальну форму: юридично значущими залишаються порядок вчинення дії, автентичність волевиявлення, можливість заперечення та судовий контроль.

Звідси випливає принцип технологічно нейтральної процесуальної рівності. Використання цифрового каналу має надавати стороні функціонально рівноцінну можливість подати позицію, дослідити матеріали, поставити питання іншому учасникові та одержати вмотивоване рішення. Якщо особа через інвалідність, відсутність стабільного інтернету, перебування на тимчасово окупованій території або недостатні цифрові навички фактично втрачає доступ до суду, формальна електронізація породжує нову нерівність. Тому збереження альтернативних способів звернення, зрозумілі інтерфейси, технічна допомога та належне повідомлення є не сервісними доповненнями, а складовими справедливого процесу. У сучасній літературі цифровізація обґрунтовано визначається як додана можливість доступу до правосуддя, а не як підстава для звуження традиційних гарантій [6, с. 102–106].

Іншим напрямом впливу цивільного судочинства на правову систему є оновлення доказового права. Відомості з месенджерів, електронної пошти, хмарних сховищ, вебсайтів, реєстрів і цифрових платформ дедалі частіше відображають факти приватноправових відносин. Стаття 100 ЦПК України визнає електронні докази самостійним засобом доказування [2]. Однак практична цінність цифрових даних залежить від можливості встановити їх походження, цілісність, час створення та зв’язок із конкретною особою. Потрібен єдиний функціональний стандарт перевірки електронного доказу, заснований не на назві носія, а на оцінюванні автентичності, цілісності, доступності для дослідження й процесуальної добросовісності способу одержання.

Таким чином, застосування штучного інтелекту становить наступний етап технологічної трансформації. Алгоритмічні засоби можуть допомагати у пошуку практики, систематизації матеріалів, перекладі та підготовці проектів технічних документів, однак не можуть перебирати функцію правосуддя. Рішення у цивільній справі є актом державної влади, що потребує індивідуальної оцінки доказів, відкритого мотивування та персональної відповідальності судді. Розвиток цифрового судочинства вже розглядається науковцями як поєднання технічної модернізації з необхідністю захисту процесуальних гарантій [7, с. 3–10; 8, с. 38–44].

Відтак допустимість інструментів штучного інтелекту має визначатися принципами допоміжності, прозорості, перевірюваності та заборони дискримінаційного впливу.

Також, не менш важливим є мотивування судового рішення. У цифровому інформаційному середовищі рішення функціонує одночасно як індивідуальний акт захисту, джерело орієнтирів для правозастосування та публічний доказ підзвітності судової влади. Його переконливість залежить не від обсягу цитованих норм, а від видимого логічного зв'язку між вимогами сторін, установленими фактами, оцінкою доказів і правовим висновком. Європейський стандарт справедливого суду пов'язує ефективний доступ до правосуддя з практичною можливістю бути почутим та одержати відповідь на істотні аргументи [4]. Тому підвищення стандарту мотивування сприяє не лише законності конкретного рішення, а й узгодженості всієї правової системи.

Отже, завершальним показником дієвості цивільного судочинства є виконання рішення. Невиконане рішення перетворює процесуальні гарантії на формальність і руйнує зв'язок між судовим захистом та реальним поновленням права. У цьому аспекті розвиток цивільного процесу має охоплювати взаємодію суду, виконавців, державних реєстрів, банків та інших суб'єктів, від яких залежить реалізація припису судового акта. Водночас автоматизація виконавчих процедур повинна супроводжуватися пропорційністю обмежень, захистом персональних даних і можливістю оперативного судового контролю. Запропонований підхід дозволяє сформулювати поняття процесуальної стійкості правової системи України як її здатності за звичайних і кризових умов забезпечувати безперервний, доступний, технологічно надійний та справедливий судовий захист із реальним виконанням рішення. Структурними елементами такої стійкості є інституційна незалежність суду; доступність звернення; рівність цифрових і традиційних каналів участі; достовірність електронного доказування; людино центричне використання алгоритмів; належне мотивування; своєчасність і виконуваність судового акта.

Таким чином, розвиток цивільного судочинства впливає на сучасну правову систему України через перетворення абстрактних правових цінностей на повсякденну практику захисту людини. Його подальша модернізація має оцінюватися не кількістю електронних сервісів або швидкістю окремої процесуальної дії, а тим, чи посилює вона справедливість, доступність, передбачуваність і результативність правосуддя. Пріоритетами повинні стати єдиний стандарт перевірки електронних доказів, гарантії цифрової інклюзії, нормативні межі допоміжного застосування штучного інтелекту, удосконалення мотивування рішень і технологічно узгоджене виконання. Саме така модель робить цивільне судочинство не пасивним відображенням змін у правовій системі, а одним із провідних інструментів її стійкого демократичного розвитку.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 13.09.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 13.09.2026).

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 13.09.2026).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.09.2026).

5. Богатчук Д. Перспективи розвитку електронного судочинства в Україні. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2025. Т. 15. С. 19–44. DOI: https://doi.org/10.18523/2617-2607.2025.15.19-44 .

6. Шминдрук О. Ф., Балагур Ю. С. Забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах цифровізації цивільного судочинства. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2025. № 16. С. 102–108.

7. Парасюк В. М., Онишко О. Б., Бориславський Р. А. Теоретико-правові засади електронного судочинства в цивільному процесі України: сучасні виклики. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2025. № 1. С. 3–10. DOI: https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-1-1 .

8. Мелянчук М. Цифровізація цивільного судочинства: новели та перспективи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2025. № 129. С. 38–44. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/1.129-7 .